

КУШНІР С. М.,доктор юридичних наук, професор,
(Запорізький національний університет)**КОЛОМОЄЦЬ Т. О.,**доктор юридичних наук, професор,
(Запорізький національний університет)**ПИРОЖКОВА Ю. В.,**доктор юридичних наук, професор,
(Запорізький національний університет)**ШУМЕЙКО І. П.,**доктор філософії за спеціальністю 081
«Право»
докторант,
(Запорізький національний університет)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.82>**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСІБ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У ВІДНОСИНАХ З
СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

Статтю присвячено реалізації права осіб на правничу допомогу у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування. Право на професійну правничу допомогу, закріплене в Конституції України, не обмежується захистом і представництвом інтересів у суді, а стосується також відносин між особою і суб'єктом публічного адміністрування. Поняття «правнича допомога» і «професійна правнича допомога» не є тотожними, оскільки професійна правнича допомога здійснюється виключно адвокатами. Інструментарій професійних прав адвоката дозволяє ефективно представляти інтереси клієнтів не лише у судах, а й перед суб'єктами публічного адміністрування. Особливу увагу в забезпеченні права на правничу допомогу держава приділяє тим, хто має право на одержання її безоплатно. Це пов'язано з тим, що міжнародні стандарти державного управління передбачають максимальне сприяння державою в наданні доступу найбільш вразливим верствам населення до правничої допомоги, в тому числі у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування. В Україні створена і діє система безоплатної правничої допомоги, яка гарантує кожному право на безоплатну первинну правничу допомогу, а визначеним законом категоріям осіб - також і на вторинну. Перший вид безоплатної правничої допомоги не включає в себе представництво інтересів особи перед суб'єктами публічного адміністрування; воно здійснюється лише в рамках вторинної правничої допомоги. Разом з тим, існує проблема відсутності оплати послуг адвокатів з надання тієї безоплатної вторинної правничої допомоги, яка полягає у представництві інтересів особи перед органами державної влади чи органами місцевого самоврядування. Крім того, чинне законодавство унеможливує здійснення такого представництва працівниками центрів з надання безоплатної правничої допомоги. Прийняття

Закону України «Про адміністративну процедуру» розширило можливості надання правничої допомоги з представництва інтересів особи перед суб'єктами публічного адміністрування. Разом з тим, потребує вирішення правова колізія щодо переліку документів, якими можуть підтверджуватися повноваження представника особи при участі в адміністративній процедурі.

Ключові слова: адміністративна процедура, безплатна правнича допомога, міжнародні стандарти публічного управління, право на правничу допомогу, представництво, професійна правнича допомога, суб'єкт публічного адміністрування.

Kushnir S. M., Kolomoiets T. O., Pyrozhkova Yu. V., Shumeiko I. P. Exercise of the human right to legal aid in relations with public administration entities

The article is devoted to the exercise of the right to legal aid in relations with public administration entities. The right to professional legal aid enshrined in the Constitution of Ukraine is not limited to defence and representation of interests in court, but also applies to the relations between a person and a public administration entity. The concepts of 'legal aid' and 'professional legal aid' are not identical, since professional legal aid is provided exclusively by advocates. The toolkit of advocates' professional rights allows them to effectively represent clients' interests not only in courts, but also before public administration bodies. In ensuring the right to legal aid, the state pays special attention to those who are entitled to receive it free of charge. This is due to the fact that international standards of public administration provide for maximum assistance by the state in providing access to legal aid to the poorest segments of the population, including in relations with public administration. Ukraine has established and operates a system of free legal aid, which guarantees everyone the right to free primary legal aid, and secondary legal aid to categories of persons defined by law. The first type of free legal aid does not include representation of a person's interests before public administration bodies; it is provided only as part of secondary legal aid. At the same time, there is a problem with the lack of payment for the services of lawyers for the provision of secondary legal aid, which consists in representing the interests of a person before public authorities or local self-government bodies. In addition, the current legislation makes it impossible for employees of free legal aid centres to provide such representation. The adoption of the Law of Ukraine 'On Administrative Procedure' expanded the possibilities of providing legal aid to represent individuals before public administration bodies. At the same time, the legal conflict regarding the list of documents that may confirm the powers of a person's representative when participating in an administrative procedure needs to be resolved.

Key words: administrative procedure, free legal aid, international standards of public administration, professional legal aid, public administration entity, representation, right to legal aid.

Актуальність проблеми. Вплив діяльності суб'єктів публічного адміністрування на права людини важко переоцінити. Значна кількість втручальних адміністративних процедур та великий обсяг нормативної бази, яка застосовується в адміністративних провадженнях, вимагають наявності гарантованої можливості кожної особи захищати себе не лише особисто, а й з використанням правничої допомоги представника. Разом з тим, існуючі наукові дослідження у сфері права на професійну правничу допомогу, як правило, не охоплюють проблематики, пов'язаної з реалізацією особами такого права у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування. Викладене робить важливою та актуальною обрану тему наукового дослідження.

Метою дослідження є з'ясувати обсяг права на професійну правничу допомогу, визначити суб'єктів її надання, з'ясувати порядок надання правничої допомоги особам у їхніх

відносинах з суб'єктами публічного адміністрування, визначити релевантні міжнародні стандарти державного управління, окреслити обсяг безоплатної правничої допомоги, яка може надаватися у сфері відносин між особами і суб'єктами публічного адміністрування, виявити недоліки в цій сфері та запропонувати шляхи їх усунення.

Сутність та зміст конституційного права на професійну правничу допомогу були об'єктами значної кількості наукових досліджень. Так, О. Крушніцька зосередила увагу на понятті «правнича допомога» і трактує це поняття як багатоаспектну діяльність правників, спрямовану на забезпечення верховенства права та реалізації прав кожної людини, яка вступає в певні правовідносини, зміст якої становлять здійснення юридично визначених засобів, що включають юридичні консультації та роз'яснення прав і процедур їх реалізації, допомогу в складанні й поданні заяв, клопотань, скарг та інших юридичних документів, ініціювання та участі у проведенні процесуальних дій і належному фіксуванні їх перебігу і результатів, оцінку належності, достовірності та допустимості доказів, аналізу законності юридичних рішень, вжиття заходів щодо поновлення порушених прав, відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням [1, с. 100]. Продовжуючи дискусію щодо розуміння терміну «право на професійну правничу допомогу», Ю. Олійник під цим правом пропонує розуміти передбачену нормами національного законодавства України та гарантовану державою міру можливої поведінки суб'єкта правовідносин, який потребує захисту, представництва та надання інших видів підтримки, що забезпечується юридичним обов'язком правника із достатнім рівнем професійної компетентності надати такому суб'єкту на платній чи безоплатній основі необхідну правову допомогу [2, с. 121]. Аналізуючи загальнотеоретичний аспект концепції професійної правничої допомоги в Україні, І. Міщук визначає професійну правничу допомогу як професійну діяльність правників, що спрямована на реалізацію конституційного права на професійну правничу допомогу з метою додержання законних інтересів, прав і свобод людини шляхом вирішення проблемної правової ситуації через надання юридичних послуг [3, с. 282].

Окрім змісту і сутності професійної правничої допомоги і права на неї, в юридичній науці також приділяють увагу окремим сферам, в яких надається професійна правнича допомога. Передусім йдеться про різноманітні форми судочинства. До прикладу, у статті Т. Волошанівської наводиться аналіз ефективності цього права як складової частини права на захист у кримінальному провадженні. Вчена приходить до висновку про те, що вироблені практикою ЄСПЛ стандарти вимагають від Держав-учасниць ЄКПЛ забезпечити ефективність захисту, в тому числі практичність та ефективність правової допомоги, що надається адвокатами в кримінальному провадженні [4, с. 146]. В свою чергу, О. Капля досліджував це право як один із принципів адміністративного судочинства України і відзначив, що забезпечення цього права в адміністративному судочинстві є діяльністю із застосування відповідних правових засобів з метою захисту або відновлення прав, свобод і законних інтересів учасника судового процесу; правова допомога існує у формі надання консультацій, роз'яснень із питань чинного законодавства, складання процесуальних документів, а також правового представництва [5, с. 110].

Іншим напрямком правових досліджень з питань права на професійну правничу допомогу є з'ясування особливостей реалізації цього права певними категоріями осіб. Так, Ю. Бисага, Д. Белов і С. Калинюк дослідили реалізацію цього права біженцями за допомогою інституту адвокатури і визначили, що будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері [6, с. 199].

Разом з тим, на теперішній час відсутні комплексні наукові дослідження з питання реалізації права осіб на правничу допомогу саме у відносинах із суб'єктами публічного адміністрування. Адже, хоча представництво та захист інтересів під час здійснення судочинства є важливим видом правничої допомоги, правнича допомога надається не лише у судах. В Україні існує значна кількість органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, і вони наділені компетенцією з прийняття індивідуальних адміністративних актів та

вчинення дій, які так чи інакше впливають на права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. У відносинах з цими органами кожна особа має право, перш за все, знати свої права та обов'язки, а по-друге, має право на надання своєчасної, належної та якісної правничої допомоги. Отже, зосередимо нашу увагу на сутності правничої допомоги та формах її здійснення у відносинах осіб з суб'єктами публічного адміністрування.

Міжнародні правові акти, такі як Загальна декларація прав людини і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, не врегульовують права на професійну правничу допомогу саме у відносинах із суб'єктами публічного адміністрування. Наведена вище Конвенція передбачає право мати захисника у випадку обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення [7], проте, як відомо, Європейський Суд з прав людини поширює поняття «кримінальне обвинувачення» і на адміністративні правопорушення; при цьому відомо, що в Україні не лише суди здійснюють притягнення до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень. Отже слід дійти висновку, що Конвенція гарантує право на захист у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування лише в адміністративно-юрисдикційній частині. Однак здійснення провадження у справах про адміністративні проступки становить собою зовсім невелику частину значного обсягу повноважень, якими наділені суб'єкти публічного адміністрування. Тому слід дійти висновку, що основоположні міжнародні документи з прав людини оминають увагою право на правничу допомогу у взаємовідносинах з суб'єктами публічного адміністрування, залишаючи регулювання цього права на розсуд законодавця.

Що стосується актів «м'якого права», що встановлюють міжнародні стандарти державного управління з цих питань, то варто згадати Рекомендацію № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, ухвалену Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року. В цьому документі урядам держав - членів Ради Європи рекомендується сприяти доступу найбільш вразливих верств населення до закону шляхом заохочення до підвищення обізнаності правників про проблеми найбільш вразливих верств населення, заохочення розвитку служб юридичного консультування для найбільш вразливих верств населення, відшкодування вартості юридичних консультацій для найбільш вразливих верств населення наданням безоплатної правової допомоги, сприяння створенню консультаційних центрів у районах проживання бідного населення, коли це видається доцільним. Також у цьому документі міститься рекомендація щодо сприяння ефективному доступу найбільш вразливих верств населення до позасудових методів розв'язання конфліктів шляхом, зокрема, розширення участі недержавних організацій в квазісудових формах розв'язання конфліктів (посередництво, медіація), а також шляхом надання безоплатної правової допомоги та інших форм допомоги в застосуванні таких методів розв'язання конфліктів [8].

Статтею 59 Конституції України передбачено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. При цьому стаття 131-2 Основного Закону України конкретизує, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [9]. Отже, Конституція України закріплює право не на будь-яку правничу допомогу, а саме на професійну, яка, в свою чергу, надається адвокатурою.

Переходячи до аналізу законодавчих положень, які закріплюють право на правничу допомогу, звернімося перш за все до норм Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Перш за все слід звернути увагу на зміст поняття «представництво», наведений в п. 9 ч. 1 ст. 1 цього Закону: представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, *в інших державних органах*, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [10]. Отже, адвокати надають професійну правничу допомогу, в тому числі, шляхом представництва інтересів клієнтів перед

суб'єктами публічного адміністрування. Перелік професійних прав, за допомогою яких адвокати надають таку правничу допомогу, міститься в ст. 20 цього Закону і містить, серед іншого, такі права: звертатися з адвокатськими запитами; представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у органах державної влади та органах місцевого самоврядування, перед посадовими і службовими особами; доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги; бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг тощо [10].

Також слід проаналізувати положення Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Перш за все варто зосередитися на безоплатній первинній правничій допомозі, адже право на неї, згідно зі ст. 8 цього Закону, мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України [11], тобто без урахування майнового чи соціального становища особи. Суб'єктами надання цього виду безоплатної правничої допомоги є: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної правничої допомоги; спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, утворені органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади; юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку; адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку [11]. Отже, безоплатна первинна правнича допомога є ширшим поняттям ніж професійна правнича допомога, з огляду на кількість суб'єктів, уповноважених надавати цей вид правничої допомоги. В той же час, перелік правничих послуг безоплатної первинної правничої допомоги, визначений в ч. 2 ст. 7 цього Закону, є обмеженим та спрямований передусім на здійснення конституційного права кожного знати про свої права та обов'язки. Винятком є послуга зі складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру), яка нормою п. 3 ч. 2 ст. 7 цього Закону теж віднесена до правничих послуг, з яких складається безоплатна правнича допомога [11].

Отже, значення безоплатної правничої допомоги у відносинах між особою і суб'єктом публічного адміністрування полягає в тому, що будь-яка особа, яка перебуває під юрисдикцією України, має гарантовану можливість безоплатно отримати інформацію про свої права та обов'язки і про порядок їхньої реалізації, а за потреби – отримати послугу зі складення документа правового характеру, необхідного для реалізації таких прав і обов'язків. Однак цей вид безоплатної правничої допомоги не включає в себе захист і представництво інтересів особи перед суб'єктом публічного адміністрування. Такі види правничої допомоги в Україні, за загальним правилом, надаються на платній основі за винятком випадків, коли особа має право на безоплатну вторинну правничу допомогу.

Слід зазначити, що безоплатна вторинна правнича допомога, серед іншого, включає в себе здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, *інших державних органах, органах місцевого самоврядування*, перед іншими особами (п. 2 ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») [11]. Отже, за умови відповідності особи хоча б одному з критеріїв, визначеному ст. 14 цього Закону, особа отримує право на здійснення представництва її інтересів в органах державної влади і органах місцевого самоврядування. Разом з тим, існують певні складнощі у здійсненні цього права.

Перш за все варто відзначити, що норма ч. 4 ст. 131-2 Конституції України про виключне право адвоката здійснювати представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [9], вочевидь, не поширюється на здійснення представництва однією особою іншої особи перед суб'єктом публічного адміністрування, адже суди до таких суб'єктів не належать. Отже, у разі звернення особи за наданням їй безоплатної вторинної правничої допомоги, центр з надання такої допомоги, гіпотетично, міг би доручати її надання своєму працівнику. Однак норма ч. 3 ст. 21 Закону України «Про безоплатну

правничу допомогу», яка передбачає, що «для здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, у суді у спорах, що виникають з трудових відносин, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, або для складання документів процесуального характеру центр з надання безоплатної правничої допомоги може уповноважити свого працівника» [11], не дає можливості центрам уповноважувати своїх працівників на здійснення представництва осіб перед органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування. Потенційно це може призвести до непропорційного збільшення навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, хоча при цьому існує проблема щодо належної оплати послуг з представництва осіб адвокатами саме перед органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування.

Так, пункт 6 Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 р. № 1048), містить формулу обчислення розміру винагороди адвоката за надання правничої допомоги, передбаченої пунктом 2 частини другої статті 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», тобто за здійснення представництва, однак містить таке уточнення: «(крім випадків надання такої допомоги особам, визначеним пунктами 3 і 4 частини першої статті 14 Закону, а також у разі здійснення представництва інтересів осіб в державних органах (крім судів), органах місцевого самоврядування, перед іншими особами)» [12]. Тобто наразі оплата адвокатам за таку послугу, як здійснення представництва в органах державної влади (крім судів) та органах місцевого самоврядування – в системі безоплатної правничої допомоги не передбачена. Це є негативним явищем, яке не сприяє залученню адвокатів до участі в системі безоплатної правничої допомоги і призводить до порушення права на безоплатну правничу допомогу тих осіб, які потребують здійснення представництва їхніх інтересів перед суб'єктами публічного адміністрування. Отже, задля якомога повного впровадження міжнародних стандартів державного управління та втілення рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи існує необхідність внесення змін до наведеної вище методики шляхом запровадження оплати винагороди адвокатам за здійснення ними представництва осіб в органах виконавчої влади і органах місцевого самоврядування.

В свою чергу, позитивним кроком законодавця у сфері забезпечення права на правничу допомогу у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який встановив, в тому числі, загальні норми щодо представництва в адміністративному провадженні. Так, у відповідності до ч. 1 ст. 31 зазначеного вище Закону, особа може брати участь в адміністративному провадженні особисто та/або через представника. Особа не має права брати участь в адміністративному провадженні або у вчиненні окремих процедурних дій через її представника у разі, якщо законом передбачена особиста участь такої особи [13]. Таким чином, право особи мати представника під час адміністративного провадження може здійснюватися в будь-якому випадку окрім того, коли особиста участь такої особи є обов'язковою.

Разом з тим, норма ч. 2 ст. 31 Закону України «Про адміністративну процедуру» не повною мірою узгоджується із нормою ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, у відповідності до ч. 2 ст. 31 Закону України «Про адміністративну процедуру», представник особи бере участь в адміністративному провадженні на підставі довіреності, договору, закону, акта органу управління юридичної особи та на інших підставах, встановлених законом [13]. В свою чергу, абзац другий ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правничої допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правничої допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги [10]. З одного боку формулювання «на інших підставах, встановлених законом» [13] може тлумачитися як бланкетна норма, що

відсилає, серед іншого, до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Проте на практиці можуть виникати випадки, коли представника не допускать до участі в адміністративному провадженні на тій підставі, що документ, який він надав на підтвердження своїх повноважень, не включений у перелік, що міститься в ч. 2 ст. 31 Закону України «Про адміністративну процедуру». Варто також згадати, що до адвокатського запиту додається саме копія ордеру або доручення (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») і не додається копія договору про надання правничої допомоги. Отже, для усунення перепон в реалізації прав осіб на правничу допомогу у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування, існує необхідність доповнення норми ч. 2 ст. 31 Закону України «Про адміністративну процедуру» згадкою про такі документи як ордер на надання правничої допомоги, а також доручення органу чи установи, уповноваженої на надання безоплатної правничої допомоги.

Висновки. Право на професійну правничу допомогу, закріплене в Конституції України, не обмежується захистом і представництвом інтересів у суді, а стосується також відносин між особою і суб'єктом публічного адміністрування. Поняття «правнича допомога» і «професійна правнича допомога» не є тотожними, оскільки професійна правнича допомога здійснюється виключно адвокатами. Інструментарій професійних прав адвоката дозволяє ефективно представляти інтереси клієнтів не лише у судах, а й перед суб'єктами публічного адміністрування. Особливу увагу в забезпеченні права на правничу допомогу держава приділяє тим, хто має право на одержання її безоплатно. Це пов'язано з тим, що міжнародні стандарти державного управління передбачають максимальне сприяння державою в наданні доступу найбільш вразливим верствам населення до правничої допомоги, в тому числі у відносинах з суб'єктами публічного адміністрування. В Україні створена і діє система безоплатної правничої допомоги, яка гарантує кожному право на безоплатну первинну правничу допомогу, а визначеним законом категоріям осіб – також і на вторинну. Перший вид безоплатної правничої допомоги не включає в себе представництво інтересів особи перед суб'єктами публічного адміністрування; воно здійснюється лише в рамках вторинної правничої допомоги. Разом з тим, існує проблема відсутності оплати послуг адвокатів з надання тієї безоплатної вторинної правничої допомоги, яка полягає у представництві інтересів особи перед органами державної влади чи органами місцевого самоврядування. Крім того, чинне законодавство унеможливує здійснення такого представництва працівниками центрів з надання безоплатної правничої допомоги. Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» розширило можливості надання правничої допомоги з представництва інтересів особи перед суб'єктами публічного адміністрування. Разом з тим, потребує вирішення правова колізія щодо переліку документів, якими можуть підтверджуватися повноваження представника особи при участі в адміністративній процедурі.

Список використаних джерел:

1. Крушницька О.В. Розмежування поняття правової допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 98-102. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2019.15. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/119/107>.
2. Олійник Ю. Доктринальні підходи до визначення поняття право на професійну правничу допомогу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 118-122. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-118-122. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12187/1/19.pdf>.
3. Міщук І.В. Концепція професійної правничої допомоги в Україні: загальнотеоретичний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 278-282. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.05.51. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/53.pdf>.
4. Волошанівська Т. Право на практичну та ефективну правову допомогу як складова частина права на захист у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 143-147. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/5/32.pdf>.

5. Капля О. Забезпечення права на правову допомогу як принцип адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 107-111. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/8/23.pdf>.

6. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Калинюк С.С. Конституційне право людини і громадянина на правову допомогу та його реалізація біженцями за допомогою інституту адвокатури. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Випуск 76. Частина 2. С. 191-201. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.2.32. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/34.pdf>.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

8. Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_93_1_1993_01_08.pdf.

9. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

10. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

11. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

12. Методика обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 р. № 1048). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2014-%D0%BF#n16>.

13. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n602>.

